

S Z E M L E

LIRIKUSOK SZLOVENSZKÓN (II.)

Szlovenszkon ma nincsen költő, aki — a fasizmus támadó szakaszában — a védelem, a harc felfokozottságában vállalva hirdetné a szocializmus igazát és erejét. A szlovenszki munkás és paraszt ma költő, fegyvertárs nélkül a saját szavára van utalva. De Szlovenszkon, ahol munkásírók, dokumentumírók, önéletrajzezők bukkantak föl, akik még ma is rendszeresen szólalnak meg az Ut hasábjain, a munkásság sorából még nem jelentkezett a prózairókkal egy színvonalú költő. A szociáldemokrata párttitkárok frázisköltészetét átlapozva, reménykedve üljük fel egy ismeretlen munkásköltő könyvét (*Páfrány Frigyes: Cézárók alkonyán*), hogy itt újra csak frázisokba botoljunk:

*Lelkem kulcsával napfényajtót nyitottam,
Örök tavaszba segítem az ember-sorsokat,
Az ódon világ klastromai magukra maradnak,
Véres szíveket gyógyít az új idők reggele.*

Ez így munkástól munkásig nem teremt kapcsolatot. Munkástól az ember több valóságot, életet vár és nem frázispöfékelést. Aki így ír, az nem költő. Ha pedig költőnek hiszi magát, akkor csak a Kossányiakkal állítható egy sorba.

*Fény és dicsőség lesz a megtisztult Globuszon
S urálja az ember a földnek
Minden porszemét...*

Ez a giccses hang — mely sokszor bibliai képekkel kapcsolódik — csak a bombasztikus frázisokat táplálja. Innen változás nem jöhet. A nagy szavak: üres szavak. A munkásvalóságnak, a szlovenszki adottságnak, a szociális realizmusnak semmi nyoma: a munkáshit itt üresen, hasznavehetetlenül puffog el.

A szegénységnek, a munkanélküliségnek, az elkeseredésnek Szlovenszkon nem lenne önkifejezése? *Szabó Béla* a nagymihályi munkanélküli szabósegéd az éhség költője, nagy költője:

*egyszer kenyérnek álmodtam a nyelvemet:
megettem*

*csend . . .
halljátok?
álmom: kenyér és tej kopog az ablakomon.*

Itt költő beszél, de ez a költészet a szegénységet, az éhséget nem feszíti, de atmoszféricusan — konzerválja. Ez a költészet nem változtat semmit és nem vált meg senkit, a legkevésbé *Szabó Bélát*. Ez a szegénység a költő lélegzétvételéhez szükséges éltető levegő. Ez az éhség nélkülözhetetlen, féltőn őrzött egyetlen nagy élmény, majdnem szerelem. Ezt még a polgári kritika is meglátta és leszögezte: *Szabó* ad abszurdum éneklé a kenyértelent. Volt azonban idő, amikor ettől az ad ab-

szurdumtól messze volt, (Éhes vagyok, 1931), amikor követendő célt vűzött ki maga elé:

*megirom a magam és a hasonlók életét
felelősségre vonom azokat,
kik aranyba préselték a kenyeret meg a levegőt.*

A szocialista adottságot pontosan felméri; elemezi a saját helyzetét, azt, hogy az éhség önmagában nem szociális „érdem“ és nem kiváltság, de fokozott elkötelezettség:

*Az, hogy éhezem, ahogy ember
moslék, szemétdomb nélkül éhezni tud,
az is, hogy tiszta vérem
piszkos lett a gyűlölettől
a ti érdemetek, urak
mert mégis csak kegyesek vagytok hozzám,
ha élni hagytok így
és nem löttök agyon,
mint a teher-biró lovat,
kinek már nem használ sem szíj, sem ostor.
De az, hogy ordítózom,
hogy üres öklömmel hadonászom
és kezemet a vértől tisztán tartom,
hogy nem ölök,
nem gyilkolok,
az az én hibám.*

Ezen az önmarcangoló uton aztán eljut a felismeréshez:

*a tömeghez tartozom és kitartok mellette
egyedül engem többé kiváltani nem lehet.*

Legujabb kötetének a címe: *Érett szegénység*. Felfigyeltető cím. A költő maga szab mértéket: csúcshoz ért, érett teljességre hívja fel a figyelmet. Az Előszó első mondata megállít: „Valahogy belefáradtam ebbe a vonításba, mely a jobboldalnak túl radikális, a baloldalnak pedig túl lírai volt. Így estem két szék közé és a hiba úgylátszik bennem volt, mert nem találtam meg a művészetnek azt a zsufolt feszültségét, az igazi hangot, mely minden fülnek egyaránt szól és amiben ma is hinni tudok.“ Meglepetés ezek után már nem érhet: szociális felismerésnek ebben a kötetben már nyoma sincs. Ha Morvay esetében korjelenséget szögezünk le, úgy Szabó Béla ezt a felismerést fokozottan huzza alá. Az „Érett szegénység“ egyetlen versében — mintegy mementónak — átmenti a kollektív kötelezettségvállalást, hogy ez az öntudatlanul becsempészett gyúanyag izeire robbantsa ezt a gyümölcscsé, lirává, nosztalgiasz infan-tilizmussá érett szegénységet. Ez a kötet: az anyához-menekülés. Szép és megható, de menekülés. Fogcsikorgatás, munkásszolidaritás a szemil lázongásává gyengül. A rezignáció mérge, az anya-nosztalgia rendbesi-mitott mindent. Szabó Béla érett szegénysége a kalácsot invokálja, a a gyerekevéket, harc, vér eltűntek, ma már új cél, új vágy védi. óvja Szabó Bélát és igazolja az oldalrakanyarodást:

*legyek erős gyűlölet nélkül is.
Szabaduljon fel végre a vérem,
legyek ember,
ne kívánjam senkinek a halált.*

Ez a megbékülés az ellentéte mindannak, amit az idézett „A ti ér-

demetek és az én hibám“ c. versében felismert és elvállalt. A költők megbékültek. Kibékültek a korrallal és félrefordított fejjel éneklék bele a légüres térbe — önmagukat. Kordokumentumok így is — de negatív előjellel. A szlovenszkói megbékült, elfáradt, elfordított fejű szituációt a költők — tehát a valahai legradikálisabb szlovenszkói hangszer kezelői — érzékeltetik a legjobban. Hogy mit és mennyit változott a szlovenszkói magyar szellemiség arculata, azt a legpontosabban egy eddig felszínre nem jutott költő szokatlan nagy hatásáról olvashatjuk le. Ma a lírát Szlovenszkón Vozári Dezső jelenti. És aki ezt a legelismerőbben szuggerálja a köztudatba, az — Földes Sándor. A költők összefognak és egymás hangszerét dicsérik. A valahai céltudatos forradalmár ezzel a tettevel a dekadens költő nihilizmusának állít ki erkölcsi menlevelet és illetőségi bizonyítványt. A másult szlovenszkói szellemiséget egyedül ebből a szimptomatikus kézfogásból is meg lehet ítélni.

Mi ennek a költészetnek a kiinduló pontja, tárgya, célja és hová ér? Vozári, akinek illúziói, eszméi, elcsuklásai nincsenek, a valóságból indul ki, felmarkol egy csomó valóságjegyet és a bűvész jétékos biztonságával felvágja őket a levegőbe:

*Vergílius fegyvert és hőst dicsért, Petőfit zord honszerelem gyötörte,
Petrarca Lauráról faragott verset, dicsérve báját és haját a lengét.
De elpíhentek már a nagy szavak ma, érve lehulltak, mint az őszi körte,
Én nem látok se hőst, se Laura nincsen. Látok sóskiflit, ömborotva-pengét,
vugoscipőt, pápaszemet, szivarkát, éhséget, szomjat, kulcsot és hajókat,
a hidon látok öngyilkosjelöltet és látom őt, mikor kihúzzák, holtan,
látom a gyárat, melynek gépe néma, virágot, melynek szirma egyre kókad,
sorsokat látok, szennyet és poloskát. Ne vedd zokon hát, hogy erről
daloltam.*

Pozitív kortársi markolás. A fontos azonban, hogy mért indul ki innen és hogy hová ér a szennyel, poloskával és éhséggel? Kötetében (Szébb a sziréna) továbblapozva a következő korversre bukkanunk (Köruti baleset):

*Igy volt ez akkor, a szédítő korban,
hogy nyekkent az autó, egy ember leomlott
és freccsent a vér és behorpadt a homlok
és elfult az élet a dögletes porban.
A korban, a porban az emberi sors van
és fekszik a hulla az uton keresztbe,
már mindegy, hogy dolgoz, már mindegy, hogy rest-e,
fekete autó jön s elviszi gyorsan.
Én néztem és álltam és vártam merengve,
már senki se tudta, hogy vér folyt a porban,
csak álltam s botommal a porban kotortam;
míg zúgtak a népek s a gépek kerengve,
kotortam a porban, kotortam a korban,
keresve botommal egy lelket: no, hol van?*

Hibátlan vers, de semmi köze a korhoz. Akinek füle és szeme van, az az összedobált valóságjegyekből, a szavak összecsengéséből már itt kirajzolhatja magának a költő profilját: a talajtalanul ágáló, önmagát és a világot kiröhögő játékost, a verset, mely Vozárinál sohse érhet el a bohóc tragikus grimaszáig. Önmagában, önmagáért, a játékért, a poénért vigyorog itt a valóság kaján szentimentalizmusa. De ez a finto nem vonaglik, nem fáj; szabályozható, leállítható és újra felhúzható. Nem hús-vér-valóság fintora, tehát nem is vághat bele a valóság húsába.

Nem robbant, nem változtat semmit és nem vált meg senkit.

Vozárit valóságjegyek csiklandozzák. Az ócska cipő, a zsebtolvaj, a poloska és a hulla: a vers, a játék objektumai, melyek ép' azért sohse ágyazhatók bele a korvalóság sodrába. Vozári a kirakatba tett ócska cipőket énekl meg, Márai a fehér egereket: általuk a világ bajait. A cipő mellreölelése, a fehér egerek simogatása: semmire se kötelező ötperces szociális játék. Menekülés az igazi kortársi és így költőre is vonatkozó feladat elől, mely a valóságot a maga adottságában vállalja változtatásra és így több — és nehezebb — a költő bűvészeténél. Vozárit nem kell féltetni a korral való összeütközéstől. Nincs az a valóságobjektum, melyen véresre zúzná magát. Végigkíséri az életet születéstől halálig, csak azért, hogy a hullát emésztő féreg poénját felszabadultan köszöntse. Valóság-háttér, valóságtalaj nélkül a gics és szatira borotvamesgyéjén így születik meg a tipikus Vozári-vers (Gyilkosság az emeleten):

*Gazdátlan kódorog a szép öleb
az egymásbanyiló szobákon át,
az ingaóra rémülten ketyeg,
a perzsaszőnyeg álmodik mesét,
keletről, fényről, dalról álmodik,
de ráfeküdt a félnék félhomály,
mert zárva még a zsalugáterek,
mert zárva már Elvira szemei,
a pálma fázik egy sötét sarokban.
A gazdag özvegyet ki ölte meg?
Egy párna véres és egy balta véres,
szomszédasszony sirámát hallani,
nagyítólcncse kutat ujjnyomot
és jegyzőkönyvet ír a méla írnok
és írja, írja, nem remeg a keze,
töltőtollának árnya fekete,
sötétén fut fehér papíron át,
de aztán minden szó elcsendesül,
mert zajtalanul már megérkezett
a borotváltarcú mesterdetektív.*

Mestermunka! Groteszk vonalvezetéssel maradéktalanul lezárt képesség. A falra lehet akasztani és élvezni: micsoda művész, micsoda bűvész! De: tudatos játék, tudatos költészet, mely a valóságot tudatosan kerüli. Valóságot a valóságnak: erre Vozári képtelen. Költészete egy mesterségesen felfokozott atmoszférában él, érintkező pontjai a közönséges mindennapi valóságon túlesnek, feszültséget, áramot csak ilyen kiagyalt-aprópók, kivétel-pontok közt tud teremteni. Kávéházi szegénysége a milliomost rohamozza: képzeletben ott van az ép' most született milliomos gyereknel s elmonologizálja bölcsője felett a gazdagság és szegénység lehetőségeit. Szlovenszko tájképét a Kassán átutazó londoni bankár apropója csiklandozza ki belőle. A lázadás, éhség, uccai harc felfogó tükre a Grand Hotelben vacsorázó milliomos

*Most sört iszik, de nézd a pincért rohan a pácolt özgerincért.
Tálat visznek és tálat hoznak. Pompás kompótok illatoznak.
Gummitalpon jár itt a szolgál, finom és görnyedt: szolgál dolga.
Gyümölcs és szárnyas, gomba, krémek dicséretére zeng az ének
s Mozart zenéje, kardal égi — emésztési segít ma Néki.
Mint egyszerű és lomha szentek, mulyka és kappan halni mentek.
sült szárnyuk most versenyre kelhet, Néki bennük tán kedve telhet.*

*Gyémánttal ékes minden újja, titkon mégis zavarja búja:
hiába üröbber minden úrnál, forradalomról ír a Journal,
s az asztal minden jó falatját holnap gaz csöcseléknek adják.*

Holnap, ki tudja? ... Nézd a pincért, rohan a pácolt özgerincért.

Vozári lázadása lényegében nem más, mint a gátolt, az elnyomott epikureista lázadása. Vágyképe a mondén élet, melyből ki van zárva. Ez a kivetettség rohamoztatja aztán kimondottan a milliomosok ellen. Ez a kivetettség azonban, mert kiindulási pontja más síkba esik, nem kapcsolódhat a tömegnincstelenséggel és tömeglázáással. Hiába karcolja be a képbe a barrikádokat, hiába az ócska cipő, a kipécézett ellentétek: ez játékos montázs, mely csak görögtüzes feszültséget eredményezhet. Görögtüzes szatira nem hat, nem szur, nem sújt és nem döbbsent. Chanson, műsorszám nem változtat, a játékos cinizmus visszaüt. A cinizmus csak akkor jogosult, ha morális állásfoglalás mozgatja és szociális célja van. A cinizmus kötelez, de Vozárinál a szociális adottság — állásfoglalás helyett — nihilcinizmussá fertőződik:

*Én, levél a száraz ágon,
elhagyott tutaj a Vágon,
szeretöm, se boldogságom,
csak kolerám, himlőm, rákom.
Életem a földhöz vágom,
La-la, la-la, lala.*

Könyve mégis állásfoglalás. Állásfoglalás a város mellett. Hitvallása: a kávéház, aszfalt, körengeteg-adottsága:

*Mert énnekem a város kedvesebb,
szébb a sziréna, mint pacsirtadal.
Kóhomiokát, betonnyakát imádom,
zaját, baját, estéjét, reggelét.
A város úz és ringat, mint a dajka,
szelíd és bölcs, kegyetlen, ostoba.
Hát én bizony, csak őt, őt, őt dicsérem,
ő a szerelmem. Verjetez agyon!*

A sziréna azonban nem a pacsirtadal ellen védekezik. Ez a kávéházi állásfoglalás tudatos védekezés minden ellen, ami a márványlap, a rezignáció, a nihilcinizmus mellől kimozdítja az embert. A városi ember védi itt a maga életkereteit, atmoszféráját, feketéjét, alsósát és garniját. Ezt a költészetet, ezt az atmoszférát a szociális beállítottág pozitívuma a semmibe fujná, a szociális társadalom nyilegyenes vonalai megölnék. Itt védekezni kell, távolságot tépni, a sziréna és pacsirta álarcában kerülni a valósággal való összeütközést. Vozári költészete nem lázadás a világ igazságtalanságaival szemben, de tudatos védekezés a változás és változtatás szociális korparancsa ellen. Versei úgy élnek és lázadnak, hogy aszociális vágyképet rohamoznak. Beteg szerelem ez, mely dob és visszaránt, szeret s gyűlöl egyszerre. Dekadencia? Vozári a dekadenssé, aszociálissá, halálra változásra érett kor vetülete, aki törvényesen akkor válik maga is dekadenssé, amikor ebből a kóros fülledetségéből nem akar és nem tud kiutat találni. Amikor aztán ez a nihilcinizmus a kötet végén, mintegy a csúcsponton feltornázza magát a zsoltárhangra, akkor ijesztő üresség vigyorog ránk:

Mutasd az utat, mécszet gyűjtogass, vezess, parancsolj, gyilkot adj, kinek szavára tornyok omlanak s vizek szakadnak ketté, mint pamutfonát. Világíts, mint a foszfor, elhagyott dombok felett, ha tébolyult szemek cikáznak égen, éjen, kéjen át és szentelt jelre vár az esteli ruhákban alvó lélek, ütlegelj, hints meg izsóppal, büntess és taposs reám, tisztíts meg jótól, könnyező szemem pikával verő ki. Adj teli kupával bort, dalt, izmot, háborút, a lázverősnek méregnedveket, hallasd ígédet, mint egy orgonát, által ködön, halálhörgő zajon. Letérdelek elédbe, Óriás, nincs nálad szentebb és kegyetlenebb.

A szociális realizmust a nihilürt kitöltő papirossorok helyettesítik. Az első vers valóságmarkolása — szociális beállítottság nélkül — ime hová ért?! A szocializmus, a valóság útja be van temetve, a költő részeg, színes szavakkal alázkodik a Valami, az Óriás, az Ismeretlen, a Vezér előtt. Az eredmény: féregvalóság, tömegfelelőtlenség, nyájmentalitás. A költő által ily' szórészeg nihilizmusba csalt emberiség így lesz a Hitlerek és hadiszállítók legbiztosabban kipreparált zsákmánya. Ez ellen a költészet, ez ellen a másrólbeszélés ellen, az ilyen veszély és kerítés ellen védekezni kell. Védekezni annál inkább, mert ez a költészet ma Szlovenszón: csúcspont, példa és állásfoglalás!

Csak Szlovenszón? A magyar lira arca kezd egyformára kigömbölyödni, a csúcspontok, a példák kíséretiesen egyeznek. Ha itt — a fasizmus veszélypillanataiban — Vozári lehet az eredő és a csúcspont, akkor Budapesten törvényesen csak egy *Kosztolányi* foglalhatja el azt a helyet, amelyen mi még mindig Adyt véljük látni. Vozári és Kosztolányi: a kommentárok pontosan összevágtnak. *Szalatnai* Rezső a másult szlovenszói szellemiséget, tehát az oldalrakanyarodást, a harcfeladást Vozárin keresztül védi és tudatosítja erénnyé: „Évekkel ezelőtt Vozári távol állott olvasói és kedvelői derékhadától... hűvös és dekadens volt még a fiatalok szemében is. Most melegebbnek és nagyon-nagyon hozzánkvalónak érezzük... Nyilván valami józanitóbb, szélesebb tudatmezőbe kerültünk legbensőbb dolgainkkal.“ (*Magyar Figyelő* 1935. 31. 1.) Ez a nyílt mellreölelés pontot tesz egy korszak után, melynek ismertetőjegye a szociális állásfoglalás volt. A korfelelőség és szociális állásfoglalás ebből a szellemiségből már annyira ki van lúgozva, hogy Szalatnai minden fintor nélkül, az objektív szavak álarcában, a birtokbanlevők fölényével jelentheti be a változást: a nihilcinizmushoz elért szolidaritást.

Magyarországon is halottá avatták Adyt, kilugozták aktualitását, változatlanul élő forradalmi attitűdjét. A sarokba állították, többé nem idézik. A magyar perben új Tanú illetékes s Németh eskü alatt vallja: „Mint a magyar gyomor, a magyar emlékezet is tökéletesen emészt. 15 évvel Ady halála után alig vesszük észre, hogy élt... Ady halála óta irodalmunk nagyot kanyarodott: tárgyiasság, fegyelem, szabatosság, mestertégtudás, műtisztelet és műizlés lettek az írók eszményei... A költészet visszatért a tárgyi világhoz, izlés és fegyelem, kötelezővé vált, a darabos szántáson végimentek a civilizáció boronái“. (*Tanu* I. 245.) Ady halála óta a magyar irodalom nagyot kanyarodott a megalkuvás, a másrólbeszélés kényelme felé. Az írói bátorság elveszett, a „fegyelem“ kötelezővé vált, az opportunizmus, az elgyávulás „civilizációs“ boronája oly alaposan temette be a forradalmi jelentőségű darabos szántást, hogy ma már műtisztelet és műizlés lettek az írók eszményei! A magyar irodalomnak rég voltak ilyen élettől, kortól, valóságtól elvonatkoztatott üres, haszontalan évei. Adyt ez a tizenöt év elemészette: Adynak, az állásfoglaló bátorságnak, a korfelelőségnek itt többé nem lehet helye. Ebben az atmoszférában csak a Kosztolányiak virulhatnak, akiknek aktualitását perdöntő

jelentőséggel ép' az Adyt sarokba állító, az Adyt „magára utaltság“-ban elmarasztaló Németh László huzza alá: „Valamikor Kosztolányit tartottam nagy kortársai közül a legkevésbé időszerűnek, eltelt tíz év s ma ő a legidőszerűbb. Végre egy író, kiált az ember, aki nem szándékait szereti, hanem az anyagát... Meg akartam mutatni, hogy közöm van hozzá s biztatni másokat, hogy közülük legyen hozzá“ (u. ott 300.)

Kit nem döbönt meg ez a kisérteties egyezés? Itt nálunk a Vozárit mellreölelő Szalatnai, ott a Kosztolányit prezentáló Németh?! Olyan döböntők, olyan sokatmondók, olyan egycélúak ezek az ijesztően egy-nyelv-járású dokumentumok! A szándék — ami egyértelmű az írói bátorsággal, a korszerű szociális vállalással és kiállással — nemcsak Magyarországon, de a legradikálisabb magyar szellemterületen, Szlovenszkon is elveszett. Elveszett, mert tudatosan — elvesztették. A szándék-ember, az adottságváltoztató erő helyét elfoglalta a változatlanságnak falazó mestere. A szociális állásfoglalást mellőző kritika egyforma rabulisztikával löki a csúcspontra Vozárit és Kosztolányit, hogy így húzza alá a magyar lira vigasztalanul egyformán antiszociális voltát. A hamis példák, hamis eredők és hamis szuggeszciók ellen védekezni kell, az álarcoakat le kell tépni, a kóros és káros hatásokat le kell kötni. A szlovenszki magyar lira a szociális állásfoglalás jegyében született. Ez az adottsága, ez a missziója. Ez az ismertetőjegye és ez a lényege. Ha ezt a lényegyet meghamisítják: játékká, lényegtelenné, céltalanná alacsonyítják. Az ilyen hamisítás, az ilyen oldalkanyarodás elleni védekezés tehát mindenképpen indokolt és jogosult.

(Stósz)

Fábry Zoltán

FOREL ÉLETSZAMADASA. A világhírű természettudós önéletrajza (*Rückblick auf mein Leben.* — Europa-Verlag és Büchergilde Gutenberg, Zürich) munkában és sikerekben, de kemény harcokban és — illúziókban gazdag emberélet számadása. Mint minden igazi életrajz, Forel életrajza is kortörténet: a 19. század derekán Európaszerte megindult tőkés fejlődés keretében alakuló tudomány története. A tőkés termelési rendszer akadályokat nem ismerő optimizmusa visszatükröződik a tudományos megismerés egyre merészebb haladásában. Darwin tanai forradalmasították az agyakat. A dualisztikus világnézetet alapjaiban rendítette meg a tudományos földindulás. A metafizika az élet egész területén visszavonulni látzott. A tudományos tapasztalaton alapuló tényismeret előtt minden lehetségesnek tűnt. A tudomány, küldetése hitében a társadalmi élet fórumára lépett, hogy az emberi társadalom tudatlanságon alapuló fogyatékoságait megszüntesse. E szándékot azonban meg nem értés fogadta s a minden tudományos megismerés ellenére is hajthatatlan osztály-érdekek „megállj!“-t kiáltottak a tudomány magabizó messianizmusának s a határt nem ismerő lelkesültséget kiábrándulás követte. A tudomány megalkudott, s jobb meggyőződése ellenére egy hátsó ajtón megint beengedte a metafizikát (Haeckel). Csak legzsilárdabb művelői vonták le megismeréseik társadalmi következéseit és tartottak ki álláspontjuk mellett. Ennek a tudományos optimizmussal fűtött kornak szellemi szülőtte és jellemző képviselője Forel.

A „boldog“ gyermekkor lelki vívódásai, a felnőttek gátlás- és ellenmondásteli magatartása, a külvilág nyers erőszakon, s ravaszságon alapuló megnyilatkozásai, már korán elszigetelték a vézna, félénk gyermeket emberi környezetétől. Csapongó képzelete a természetben, a hangyák világának megfigyelésében keresett és talált kielégülést. A gyermeki fantázia játékos kiélcsi objektumától, a hangyák társadalmának, életszoká-